

Lluís Cifuentes

Lluís

HISTÒRIA TERMAL DE CALDES DE MONTBUI

Jerónimo Bouza Vila

Lluís Cifuentes i Comamala

Isabel Lobo i Satué

Anna Monleón i Esterli

Jordi Sánchez i Puigdomènech

M^a. del Mar Serrano Segura

Mercè Tatjer i Mir

amb la col·laboració de

Fernando Pedrazuela González

Pròleg, d'Horacio Capel

Ajuntament de Caldes de Montbui

Aspectes científics i organitzatius del termalisme i la hidroteràpia

per Maria del Mar Serrano i Jerónimo Bouza

Dos aspectes diferents i complementaris de l'evolució de la balneoteràpia poden ser considerats, a la vegada, causa i efecte de la seva expansió: la relació entre el desenvolupament general de les ciències i el progrés de la hidroteràpia, per una banda, i l'organització legal i institucional de la medicina balnearia, per l'altra. En el primer aspecte tractarem de discernir, entre una complexa còpia de causes, fonaments o pretextos, aquells que feren possible l'extraordinari impuls que adquirí la balneoteràpia al llarg del segle XIX, ímpetu que hauria d'haver perdurat durant el primer terç del segle XX. Aquest canvi de ritme en l'evolució de la hidroteràpia ens permet parlar d'etapes ben diferents en el transcurs de la seva història. Els últims anys del segle XVIII i els primers del segle XX delimiten el període, que coincideix quasi exactament amb el segle XIX, del qual ens ocuparem en aquesta segona part.

Per una altra banda, la institució, en 1816, del Cuerpo de Médicos de Baños y Aguas Minerales havia de donar un ímpuls decisiu al desenvolupament dels balnearis, tant per la seguretat mèdica i sanitària que implicava per als banyistes el fet de comptar amb un facultatiu que supervisés el seu tractament, com pel millor coneixement dels efectes de l'aigua, aconseguit a través de les anàlisis, l'estudi dels casos clínics i les estadístiques mèdi-

ques. Una breu història d'aquest cos de metges que tractarem en la segona part d'aquest capítol.

No és tasca fàcil trobar alguna causa, que per si sola, pugui considerar-se decisiva en l'origen del procés complex que analitzarem tot seguit. Però és indubtable que es comptava amb dos fonaments sense els quals el desenvolupament, en cas de produir-se, hagués estat molt difícil: ens referim a l'abundància de recursos naturals i a la tradició del seu ús higiènic i terapèutic.

En efecte, estudis antics, reconegueren el territori català molt ric en aigües medicinals, per la qual cosa es proposaren diverses teories per explicar aquest fenomen. Citarem com a exemple, uns paràgrafs de la *Geografia de Catalunya* de Pere Gil, segons el manuscrit de 1600 transcrit per Josep Iglésias.

«Segueyx se tractar de algunes fonts principals y banys naturals ques troban en Cathaluña. Y no és nostra intenció tractar de totes; per què seria nunca acabar, sino sols de aquelles les quals, o per alguna gentilesa y hermosura o per alguns particulars y naturals effectes, són mes nomenades i señalades.»¹

Entre les que destacaven pels seus «particulars y naturals effectes», estaven sens dubte les aigües termals, «aygües caldes, de les quals se fan y pre-

¹ IGLÉSIAS (1949), 119 del m. Vegeu l'Apèndix I, 12.

nen banys naturals: ab lo quals són curats molts hòmens de dolors, tulliduras y altres mals, ab gran bé y utilitat de la vida humana»; i entre aquestes, en primer lloc, les de Caldes de Montbui.

En relació amb aquesta abundància d'aigües medicinals, com a segon fonament del desenvolupament de la balneoteràpia, hem de mencionar l'antiga tradició del seu ús, tradició estesa a les més antigues cultures, i molt documentada en el nostre país des de l'època romana, com es pot veure a la primera part d'aquesta mateixa obra. En aquest capítol ens referirem al caràcter higiènic i sanitari dels banys —la hidroteràpia en sentit estricte, és a dir, la utilització de l'aigua com a agent terapèutic—, deixant de banda el caràcter simbòlic i altres usos que pertanyen més aviat a l'estudi de la cultura que no pas a l'estudi de la ciència. Però això resulta força difícil a mesura que retrocedim en el temps. Quedi, doncs, com a objectiu que no sempre podrem aconseguir.

1. L'impuls de les ciències i l'evolució de la hidroteràpia

Potser la manifestació més antiga de la ciència en l'estudi de les aigües sigui l'intent de la seva classificació, bé per les seves característiques físiques o químiques, bé pels seus efectes salutífers, o bé per altres efectes derivats del seu ús tradicional. El Dr. Manuel Arnús, en una memòria llegida davant la Real Academia de Medicina y Cirurgia de Barcelona,² atribuïa al químic suec Torben Olof Bergman la primera 'classificació racional' de les aigües medicinals, que les dividia en «sulfuroses, salines, gasoses i ferruginoses»;³ classificació que, malgrat haver estat formulada a mitjan del segle XVIII, era encara acceptada per

nombrosos científics a mitjan del segle XIX. Uns anys més tard, els germans Broquetas, en la seva famosa i en molts aspectes obra pionera *Luz de la verdad*,⁴ proposaven també, amb criteris heterogenis, una classificació, en la qual distingien entre «aigües acídules, termals i termopotables». A principis del segle XIX, Francesc Carbonell i Bravo,⁵ membre de la Real Academia de Medicina de Barcelona, presentà una divisió de les aigües minerals, en què distingia entre «hepàtiques o sulfuroses, acídules o gasoses, ferruginoses i salines». Més complexa fou la classificació de Mateu Orfila,⁶ que hi incorporà atributs terapèutics a la definició: «excitants acídules, excitants hidrosulfuroses, tòniques, tòniques i excitants, i purgants, tòniques i excitants».

Els progressos de la geologia contribuïren al millor coneixement de les aigües minerals: les causes per les quals adquirien les seves qualitats i l'explicació del seu origen. Però fou sens dubte el desenvolupament de la química, i molt especialment dels mètodes analítics, el que féu que s'avancés en el coneixement de les aigües i els seus efectes sobre l'organisme.

Durant els segles XVII i XVIII, es realitzaren estudis comparatius que analitzaven els residus sòlids obtinguts per evaporació o els líquids produïts per destil·lació. Era aquest tot l'aparell metodològic heretat de l'alquímia, deixant entere els elements esotèrics propis d'aquell saber. L'estudi dels gasos, que havia de ser l'autèntic promotor del desenvolupament de la ciència química, oferia encara moltes dificultats per la manca de mètodes,

² ARNÚS (1851).

³ BERGMAN (1794).

⁴ BROQUETAS (1796).

⁵ CARBONELL (1832).

⁶ ORFILA (1822).

des, tècniques i eines per al seu aïllament i la seva anàlisi.

A partir de mitjan segle XVII començà la que havia de ser una de les etapes més fecundes de la història de la química. J. B. Van Helmont introduí el concepte de gas per denominar els que fins ara eren anomenats «esperits volàtils» o «aires». La creixent acumulació de dades empíriques, fruit de la generalització entre els científics del mètode experimental —destaquen en aquest sentit els estudis de Boyle sobre la combustió— tingué com a conseqüència l'aparició d'una sèrie de teories sobre la composició i les propietats dels gasos. La teoria de flogist fou la concepció preponderant en aquesta etapa, fins a la definitiva refutació per Lavoisier a l'últim terç del segle XVIII. Es deia que el flogist era un «principi inflamable», present en tots els cossos susceptibles de combustió. Era aquesta una de les teories que aviat resultà ser errònia, i que, malgrat això, es mantingué en vigor durant gairebé tot el segle XVIII, la qual cosa féu que hi hagués un endarreriment, segons l'opinió de nombrosos historiadors de la ciència, en el desenvolupament de la química. No obstant això, en les primeres etapes del seu desenvolupament, conduí al descobriment de nombrosos elements, entre els quals hi havia l'oxigen. No és un cas infreqüent en la història de la ciència que una 'teoria falsa' hagi de considerar-se com a innovadora i progressista per haver donat lloc a treballs importants, tant pels camins que obrí als investigadors, com pels fruits dels esforços que feren els seus adversaris per refutar-la. Pensem, com a mostra del que diem, en la teoria poligenista sobre l'origen de l'home, molt difosa entre els naturalistes i els antropòlegs progressistes del segle XIX.

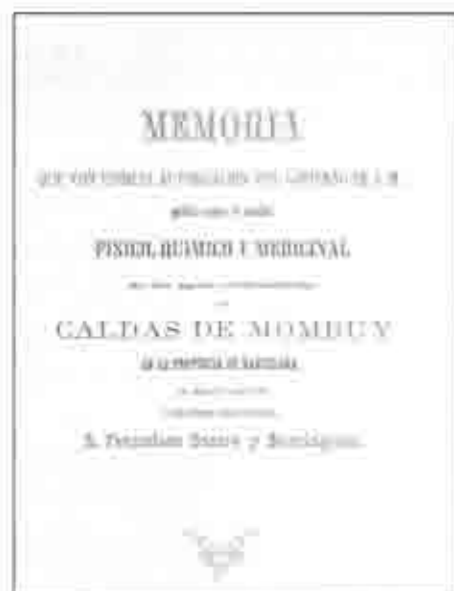
En aquest marc conformat per noves teories explicatives i profusió de fets experimentals, con-

venientment difosos a través d'institucions acadèmiques i publicacions, s'havia de produir el descobriment de nombrosos elements. Les aigües minerals facilitaren el fonament experimental per aquestes troballes. De Bergman a Cavendish, de Van Helmont a Lavoisier, nombrosos químics trobaren, en les anàlisis de les aigües, la drecera per localitzar i aïllar els elements químics, per estudiar i descriure les reaccions, per aconseguir descomposicions i síntesis.

A mitjan segle XIX hi havia l'opinió molt estesa que no s'arribaria al veritable coneixement de la composició de les aigües minerals fins que no

Aquesta primera memòria, una de les més completes, portava la primera anàlisi química de les aigües de Caldes, efectuada per Ignasi Graells (any 1823, i l'única que es practicà fins a 1881 (GRAELLS (1845), portada: UCM-M).

Francisco Sastre atribuïa a les propietats electromagnètiques, més que no pas a la seva composició química, les virtuts terapèutiques de les aigües (SASTRE [1862b], portada; BUB-M).

Establecimiento de aguas minerales de Caldas de MontbuÏ.
Observaciones meteorológicas en el año 1887.

Mes	Temperatura máxima	Temperatura mínima	Temperatura media	Temperatura del agua	Temperatura del aire	Temperatura del suelo	Temperatura del agua mineral
Marzo	21.5	12.5	18.0	11.0	14.5	14.0	14.0
Abril	26.5	15.5	21.0	11.0	14.5	14.0	14.0
Mayo	28.5	17.5	23.0	11.0	14.5	14.0	14.0
Junio	30.5	19.5	25.0	11.0	14.5	14.0	14.0
Julio	32.5	21.5	27.0	11.0	14.5	14.0	14.0
Agosto	34.5	23.5	29.0	11.0	14.5	14.0	14.0
Septiembre	30.5	19.5	25.0	11.0	14.5	14.0	14.0
Octubre	26.5	15.5	21.0	11.0	14.5	14.0	14.0
Noviembre	21.5	12.5	18.0	11.0	14.5	14.0	14.0
Diciembre	18.5	9.5	15.0	11.0	14.5	14.0	14.0

Era obligatòria la inclusió, a les memòries anuals, d'una minuciosa estadística meteorològica, realitzada pel metge de bany, al llarg de la temporada (Mariano Lucientes. Observaciones meteorológicas en el año de 1887, gràfic extret de LUCIENTES [1887]; UCM-M).

fos possible elaborar al laboratori, partint de components separats, l'aigua mineral amb les mateixes característiques i propietats que la natural. I aquest procés requeria un tipus d'anàlisi molt més avançat dels que es podien realitzar per aquells anys; mentre això no fos possible, continuaria viva la incertesa sobre si seria possible algun dia deduir, mitjançant l'anàlisi química, les veritables «virtuts» o propietats terapèutiques de les aigües.

Però la descripció estrictament química de les aigües no explicava, segons l'opinió de molts metges, les seves propietats curatives. Alguns químics atribuïen aquestes propietats a l'existència d'una «matèria animal» present en l'aigua termal no per dissolució ni descomposició de restes orgànics, sinó

«que se forma en ella, o mejor en sus vapores y gases, por una síntesis natural, verificada de un modo diferente de las leyes de la generación, e independiente de la organización; es decir, por una simple atracción molecular de los gases emanados de las aguas minerales: combinación química de los elementos animales que existen en dichos fluidos, que solo se verifica en dadas circunstancias».⁷

No tothom creia que l'aigua artificial, és a dir, mineromedicinal es pogués fer al laboratori, afegint a l'aigua destil·lada els elements que caracteritzaven les fonts dels diversos balnearis; i no es posaven d'acord si era convenient prendre-les en balnearis o podria fer-se a casa amb els mateixos resultats. Polèmica extraordinàriament vigorosa a mitjan segle XIX, però plantejada i estudiada ja als anys vint, com mostrà el Dr. Valentí Lluís Coll⁸ en *Memoria sobre las ventajas que se reportan*

⁷ ARNÚS (1851).

⁸ COLL (1828).

de las aguas minerales tomadas en la misma fuente, llegida en la Real Academia de Medicina de Barcelona en 1828. Descriu Coll dos casos de pacients que prenien aigües de La Puda de Montserrat al seu domicili barceloní, amb nuls efectes terapèutics, i que es curaren de la seva malaltia quan van ser tractats a la font.

Malgrat, doncs, els teòrics avantatges derivats de l'elaboració de l'aigua artificial, i la possibilitat d'adequar-la a les necessitats concretes de cada cas, incrementant o disminuint els elements favorables o negatius en el tractament de cada pacient —com proposava el citat Francisco Carbonell— el minso èxit terapèutic portà als científics, com dèiem més amunt, a la recerca d'elements constitutius de les aigües no detectables mitjançant l'anàlisi fisicoquímica, en els quals radicarien aquelles propietats terapèutiques.

En un primer moment es pensà, com hem dit més amunt, en components orgànics i a mitjan segle XIX, s'atribuïren aquestes propietats curatives a l'electromagnetisme terrestre. Des de començaments del segle XX, tres noves orientacions metodològiques, emparades en les tècniques analítiques, desenvolupades per físics i biòlegs, conduïren a un canvi de criteri en l'avaluació de les aigües. Ens referim a l'anàlisi espectral, que permeté desxifrar la composició química fina de les aigües, a l'anàlisi bacteriològica i a la consideració de l'interès terapèutic de la radioactivitat.

Prenent com a referència l'estació balneària de Caldes de Montbuï —que comptà amb un titular del Cuerpo de Médicos de Baños y Aguas Minerales des de la creació d'aquesta institució,

⁹ GRAELLS (1845).

¹⁰ CUATRECASAS (1935).

¹¹ OLIVER RODÉS (1910).

en 1816— podem comprovar que aquestes tres orientacions estaven representades per sengles metges significatius. La primera etapa, de predomini de la composició química, però amb atenció als components orgànics, fou representada per Ignasi Graells, primer metge de banys de Caldes i distingit naturalista.⁹ Francisco Sastre y Domínguez, en la dècada de 1860, fou l'autèntic adalid entre nosaltres de la doctrina electromagnètica, i en deixà constància en tots els seus escrits. Finalment, Joan Cuatrecasas¹⁰ estudià les propietats curatives de la radioactivitat —que fou quantificada en les aigües de Caldes, en 1910 per Oliver Rodés¹¹— i intentà difondre i aplicar les tècniques espectrogràfiques i bacteriològiques en analitzar les aigües minerals.

Però el coneixement de la composició de les aigües, possible gràcies als progressos de les ciències químiques i geològiques, no fou l'únic motor del desenvolupament de la balneoteràpia. També la pròpia evolució de les ciències mèdiques condicionà en gran mesura aquest procés. Com que en altres apartats d'aquest treball analitzarem amb més detall els aspectes mèdics, no ens estendrem aquí amb més consideracions. Només assenyalarem alguns dels factors que ens semblen importants per a un més bon coneixement de l'evolució històrica de l'activitat balneària. Són els següents: la difusió de les idees il·lustrades sobre la salut i la malaltia, tenint en compte les seves formes de propagació i la seva relació amb els condicionaments socials; el desenvolupament dels mètodes, tècniques i instrumental terapèutics; la creació de les galeries de banys als balnearis, amb la incorporació d'aparells especialitzats en les diferents utilitzacions de l'aigua; el desenvolupament de l'estadística mèdica; la influència de les condicions de vida urbana en la salut; i, finalment, la traducció i la difusió dels

manuals europeus d'hidroteràpia —Kneipp, Graeffenberg, Priessnitz.

Per una altra part, i com assenyalava encertadament Josep M. Birulés,¹² en el segle XIX es produí una dissociació entre higiene i terapèutica com a conseqüència de la difusió de la higiene privada. Als establiments balnearis, la higiene, relegada a l'àmbit privat, cedi protagonisme a la funció estrictament terapèutica, a la qual s'afegí, primer com a complement per evitar l'avorriment dels banyistes, però agafant cada vegada més importància, un component d'oci.

L'abundància de fonts, la tradició de l'ús medicinal de les aigües termals i el desenvolupament de les ciències —geologia, química, medicina— són, doncs, els tres factors d'expansió del termalisme que, des de la nostra perspectiva, podríem qualificar com a primaris, immediats o interns. Però altres circumstàncies que podríem considerar, per les seves arrels en l'evolució social, de caràcter d'extern, contribuïren a enfortir aquest desenvolupament, ja que introduïren canvis conceptuals i ideològics en les mentalitats col·lectives i en els hàbits de les classes econòmicament benestants. Entre aquests factors caldria assenyalar el desenvolupament de la higiene i la tendència a passar temporades al camp, a causa de la insalubritat de les ciutats, molt agreujada amb la industrialització i la introducció dels «vapors». El desenvolupament dels transports i del nivell de vida de les classes burgeses, unit a una sensibilitat romàntica cap a la natura i al gust per tot allò exòtic, conduïren a la proliferació dels viatges i a l'estiueg fora de la residència habitual. No sembla aliè a aquesta tendència el considerable augment de l'agitació i el tràfec de la vida urbana en les ciutats industrials modernes, amb l'accentuació de l'aclaparament i la fatiga psicològica que això comportava. Els balnearis eren un bon lloc per

restablir l'equilibri anímic desarrregat, com unànimement s'encarregaven de recordar els metges de banys en les seves memòries anuals. En una de les primeres memòries que conservem, corresponent a l'any 1860, el Dr. Sastre atribuïa «la indomable y cruel enfermedad a que los nosólogos han dado el nombre de apoplejia cerebral», que ell considerava molt freqüent en el Pla de Barcelona, entre d'altres causes de caràcter climàtic, a les degradades condicions de la vida urbana:

«La vida industrial que obliga a gran número de operarios a permanecer muchas horas encerrados en fábricas [...]: los trabajos sedentarios y especulativos de los escritorios comerciales; la asidua asistencia a espectáculos escénicos profusamente iluminados por el gas de luz, cuya combustión incompleta da lugar a un humo mefítico; y finalmente la agitación de las pasiones, y sobre todo el afán insaciable del lucro, que atormenta a tantos hombres y los obliga a continuos esfuerzos de elucubración o fatiga mental...»

Podríem, potser, amb fonament, considerar que l'auge de la balneoteràpia en el segle XIX fou degut a la confluència de dues mentalitats, una positivista i científica, i una altra romàntica. Mentalitats que no ens semblen tan allunyades entre si com a vegades s'ha intentat caracteritzar. Coincidim amb Abagnano quan assegurava que el positivisme és el romanticisme de la ciència. Però, deixant cada mentalitat en la seva caracterització ja tradicional, podríem atribuir a les tendències positivistes l'amor pels fets científicament estudiats i quantificats, el desenvolupament dels mètodes numèrics i estadístics, el predomini de les ciències que, com la química, són susceptibles d'estudi objectiu, matemàtic; una visió, en fi, científica o 'científista' del món. De la tendència

¹² BIRULES (1986), p.113.

romàntica, per altra part, cal assenyalar l'atracció per l'antiguitat clàssica i medieval, el gust per tot allò exòtic, el plaer del contacte amb la natura o la incorporació d'antigues tradicions aristocràtiques per part de la burgesia. En la medicina conflueixen així mateix aquests dos corrents: un científic i positiu, i un altre naturalista, que, des de pressupostos ideològics distints, fins i tot oposats, coincidiren a destacar els beneficis dels balnearis.

2. Breu història del Cuerpo de Médicos de Baños y Aguas Minerales

És molt difícil resumir en unes pàgines l'esdevenidor històric d'una institució que durant més d'un segle tingué en les seves mans la direcció científica, terapèutica i administrativa dels balnearis espanyols. Intentarem, però, assenyalar els esdeveniments més notables de la seva trajectòria institucional i ens ocuparem en altres apartats de la seva relació amb propietaris, banyistes i autoritats.

Podria pensar-se que poques situacions haurien de ser més plaents per a un metge que exercir en un balneari, sobretot si tenim en compte que la major part d'aquests establiments, durant el segle XIX, estaven localitzats en llocs camperols, allunyats dels centres urbans. L'expressió «això és un balneari», que amb tanta freqüència utilitzem per referir-nos a llocs extremadament plàcids, podria, potser, inclinar-nos-hi. No obstant això, seria una idea totalment errònia, tant si considerem l'activitat professional de cada metge individual, que habitualment requeria llargues hores d'atenció personalitzada als nombrosos banyistes, com si ens ocupem de la història del Cuerpo, que sofrí els moviments de la situació política general, les pressions d'altres cossos mèdics i la incúria, o fins i tot la malvolença de les corporacions locals i els

Per regular les activitats balnearies s'establien, respectant les disposicions generals del Reglamento del Cuerpo de Médicos de Baños, altres reglaments particulars de les estacions balnearies. Aquest de Caldes va ser laboriosament pactat entre els propietaris, la Corporació municipal i el metge de banys, el 1872 (Reglamento para los establecimientos de aguas y baños mineralo-medicinales de Caldas de Montbuy, extra de ZAVALA [1872]: UCM-M).

propietaris dels establiments balnearis.

Tota periodització és arbitrària, però amb freqüència ajuda a exposar ordenadament una història que es desenvolupa durant un llarg període. Amb la intenció solament de facilitar l'exposició, diferenciarem dues etapes en la història del Cuerpo de Médicos de Baños. La primera abastaria des de la seva fundació en 1816 fins a la publicació del Reglament de 1868 i la segona etapa s'estendria des d'aquests anys revolucio-

naris fins a la Segona República.

Leopoldo Martínez Reguera,¹³ a qui devem l'admirable catalogació de la quasi totalitat de la producció científica espanyola sobre hidrologia mèdica fins al segle XIX, atribuï el «a los clamores de la opinión» la decisió de la Real Junta Suprema de Sanidad de sol·licitar al rei la creació d'un cos de metges de banys. Demanda que fou atesa amb la promulgació del Reial decret, de 29 de juny de 1816, ratificat per les Corts mitjançant la Reial ordre, de 7 de juny de 1822.

El citat Reial decret fundacional, de 29 de juny de 1816, convocà oposicions per cobrir les places de metges tretes a concurs. Però a causa de l'escassa dotació de les places —5.000 rals anuals— que, per altra banda, exigien la residència als balnearis durant la temporada de banys, l'atenció dels malalts i l'anàlisi de les aigües, la demanda fou molt escassa i moltes places quedaren sense cobrir. Per això, en 1822 s'augmentà la dotació a 8.000 rals. A Catalunya s'adjudicaren, en la primera convocatòria, dues places: una a Caldetes, que guanyaria el Dr. Antoni Coca i Rabassa, i una altra a Caldes de Montbui, que hauria d'ocupar, després de superar l'examen realitzat el 31 de març de 1817, el Dr. Ignasi Graells i Ferrer.

Altres oposicions per cobrir places vacants es convocaren en 1819, 1826, 1829 i 1833. Entre aquestes últimes i les de 1838, en què sortí a concurs el balneari La Puda de Montserrat, que guanyà Marià de la Pau Graells, fill d'Ignasi Graells, tingué lloc un intens debat en les Corts Constituents de 1836-1837 que féu trontollar

l'existència del Cuerpo. Cal que ens detinguem un moment en l'examen d'aquesta polèmica, que obligà a exposar públicament els arguments favorables i contraris a la provisió i al manteniment de facultatius en els establiments de banys.

L'origen de la controvèrsia fou la presentació per part dels diputats Martínez Falero (Cuenca), Vázquez de Parga i Fontán (Galícia) d'una proposició sobre la «supresión de dotaciones y privilegios de los médicos directores de baños minerales». La Comissió de Diputacions evacuà Dictamen sobre aquesta proposta el dia 15 de gener de 1837,¹⁴ i recordà els motius que donaren origen a la institució del Cuerpo de Médicos de Baños:

«La Junta suprema de medicina, convencida de los perjuicios que resultaban contra la salud pública por el abandono en que se hallaban los baños y aguas minerales del Reino, fiados casi todos a manos de charlatanes e ignorantes, propuso a S.M. D. Fernando VII la creación de las plazas de médicos directores de los mismos [...], pues [por la falta de médicos] acaecian muy frecuentes desgracias hallando muchos enfermos la muerte donde iban a buscar la salud y el remedio de sus dolencias».

La Comissió, considerant la utilitat dels balnearis amb atenció facultativa, «confirmada por la experiencia y apoyada por la razón», rebutjava la injustícia de privar els metges, alguns dels quals portaven ja quasi vint anys d'exercici, d'uns drets guanyats per oposició. Proposà, doncs, a les Corts, que confirmessin els metges en els seus destins i desestimessin la proposició considerant-la «originada de su extremado celo por las economías tan necesarias en la apurada situación en que se halla la Patria».

Tres dies després, el 18 de gener, se sotmeté aquest dictamen a debat en el Ple. Si seguim aquest debat en el Diario de Sesiones, podem observar que els arguments dels autors de la proposi-

ta no eren tan desgavellats ni tan retrògrads com es digué posteriorment.

Intervingué en primer lloc Martínez Falero, diputat per Cuenca, coautor de la proposició i membre a la vegada de la Comissió. No s'oposava que hi hagués metges de banys, perquè reconeixia la utilitat pública dels balnearis però sí que es queixava de les despeses que ocasionaven —24.000 rals, a la província de Cuenca, que, a més, tenia tres balnearis en els límits de la província, per la qual cosa eren més aprofitats per les províncies veïnes—, i creia que hauria estat millor invertir aquests fons per obrir camins i procurar la comoditat dels banyistes, sense augmentar el sou del metge, ja que

«tiene medio duro por la primera visita: ningún enfermo puede, no sólo bañarse, sino ni aun probar las aguas del manantial sin que el médico le de un papel, por el cual tiene que retribuir con otro medio duro: en seguida entran los derechos de otras visitas, los demás gajes y mil otras ganancias que tienen en estos establecimientos».

Per una altra banda, argumentava Falero, que com que tots els metges de banys tenien altres activitats, havien d'abandonar els balnearis fora de la temporada, la qual cosa els impedia conèixer les variacions que podien ocórrer en les aigües. Alguns metges ni tan sols romanien en el balneari tota la temporada, i cedien el seu lloc al metge del poble a canvi de repartir-se el sou. Quan, per dificultats financeres, no els fou satisfeta la quantitat corresponent, feren reclamacions formals a favor del seu dret, però no s'esforçaren a reclamar el sou, fet que, segons el parer de Falero, demostrava com eren d'in necessàries aquestes dotacions.

Respongué, per la Comissió, el diputat Pérez Arrieta. Creia que si els establiments termals havien de tenir un metge, a qui se li exigia una bona

L'il·lustre catedràtic Ramon Ferrer i Garcés va realitzar, com a diputat, una enciclosa defensa de l'honorabilitat dels metges quan, a les corts de 1836, es discutia la continuïtat del Cuerpo de Médicos de Baños y Aguas Minerales (RAMCB).

¹³ MARTÍNEZ REGUERA (1892-1897).

¹⁴ Diario de sesiones de las Cortes Constituyentes, 1836-1837, vol. 2, núm. 89, apèndix 3r.

preparació hidrològica i química, calia que tinguessin una remuneració adequada. I que si era realment important que hi hagués un metge, havia de proveir-se abans d'obrir camins i establir comoditats per als banyistes, perquè en aquelles condicions actuals, els establiments, amb comoditats o sense elles, estaven molt concorreguts.

Un altre firmant de la proposició, Fontán, assegurava que en els vint anys que portaven els metges de banys exercint en els balnearis, no s'havia avançat gens en el coneixement de les aigües, ja que si es coneguessin bé, «el arte podría reemplazarlas y cada químico o farmacéutico en su laboratorio podría proporcionar remedios análogos o iguales a los enfermos».

Més greu li semblava a Fontán el contingut del 'monstruós' Reglament de banys i aigües minerals, més propi d'una situació de tirania que d'una societat que buscava la seva llibertat. I no solament perquè des de la institució dels metges de banys s'haguessin doblat les dotacions, quan l'economia del país sofria una evolució inversa, sinó sobretot pels abusius drets que se'ls concedien, en detriment dels altres metges, de les autoritats sanitàries i civils locals, i pel poder absolut que els atorgava davant propietaris i treballadors dels establiments balnearis. Considerava 'un privilegi intolerable' que el metge de banys es comportés com l'amo autèntic d'una medicina que proporcionava gratuïtament la natura.

A favor del dictamen parlaren els diputats Armendáriz, que fixà com a única qüestió decidir si els metges de banys eren necessaris o no, i Argumosa, el qual en un llarg discurs cità uns quants testimonis per mostrar que els metges de banys no eren perjudicials, sinó útils, i s'entretingué mostrant els càlculs que posaven en evidència l'escassetat de les dotacions dels metges en comparació amb els grans beneficis que els banyistes revertien als balnearis.

Acostumava a succeir, als debats parlamentaris, que un diputat s'entossudia a demostrar, amb tota mena de detalls, les falsedats d'una argumentació que atribuïa als seus adversaris, els quals ni la mantenien ni tan sols la compartien. És el que féu Argumosa en aquest debat, ja que tractà de mostrar com eren d'útils tant les aigües minerals com els metges de banys, quan els autors de la proposició tan sols tractaven de suprimir la dotació de 8.000 rals i certs privilegis que consideraven abusius. Això fou posat en evidència en una nova intervenció de Vázquez de Parga, la qual cosa féu que el representant de la Comissió proposés que es votés sobre la necessitat dels metges de banys a la vegada que es nomenés una altra comissió per a la reforma del Reglament. Ambdós extrems foren desaprovat pel Congrés, i el dictamen tornà a la Comissió.

El mateix dia 18 de gener la Comissió aprovà un nou dictamen, en què es recomanava mantenir les dotacions als metges, «mas en cuanto a privilegios, es de parecer que cesen los médicos directores en el uso de todos aquellos que bien están en oposición con atribuciones de autoridades establecidas, o graviten sobre derechos vecinales de particulares».

La discussió sobre aquest segon dictamen es portà a terme el dia 21. Tant els diputats favorables al manteniment de les dotacions per als metges de banys com els que s'hi oposaven repetiren els mateixos arguments, malgrat que alguns proposessin el manteniment només dels establiments públics i la privatització posterior per estalviar despeses. Hi hagué una discussió paral·lela sobre si les oposicions atorgaven drets vitalicis, durant la qual algun diputat (Heros) manifestà que els càrrecs per oposició tenien els mateixos drets que els obtinguts per designació, elecció o qualsevol altre tipus de contracte.

Després d'una apassionada defensa de la professionalitat dels metges a càrrec del metge i diputat català Ferrer i Garcés, i prou considerat el dictamen, s'hi votà favorablement. Encara hi haurien d'insistir els mateixos diputats, mitjançant noves proposicions a les quals atribuïen el caràcter d'addicions a la resolució aprovada anteriorment. La primera proposició demanava que es paguessin solament les dotacions dels metges dels establiments pertanyents a l'Estat; la segona, que s'autoritzés l'alienació d'aquests balnearis públics. La Comissió acordà que el Govern s'acomodés a allò aprovat anteriorment per les Corts i que, en cas que sorgís algun comprador per un establiment balneari de l'Estat, s'instruís l'expedient oportú, que hauria de ser remès a les Corts per a la seva tramitació.

En el debat en plenari, Fontán tornà a repetir els mateixos arguments: «los médicos de baños son una plaga para el país», i constatà que en el temps transcorregut des de l'anterior debat, el Govern, no havia fet res per reformar el Reglament. A favor del dictamen parlà Armendáriz, que creia que els proponents només volien discutir el que ja havia estat rebutjat per les Corts. Sense més intervencions, es passà a les votacions i quedà aprovat el dictamen.

I el cert és que el Govern no solament no reformà el Reglament en els deu mesos transcorreguts entre els dos debats, sinó que ni tan sols el modificaria de forma rellevant en els trenta anys següents.

En efecte, el 3 de novembre de 1837, el Govern encarregà a la Junta Suprema de Sanidad que presentés un reglament general de banys i aigües minerals per a la seva aprovació, promulgà una Reial ordre el dia 20 del mateix mes i any, «haciendo entender a las autoridades provinciales y a los Ayuntamientos que está vigente el

Reglamento de baños y aguas minerales de 1834». No s'elaborà un altre reglament fins al 1868, malgrat una nova Reial ordre, de l'1 d'abril de 1850, que encarregà el Consejo de Sanidad que «proponga las reformas que estime acertadas para mejorar el Reglamento de baños y aguas minerales vigente», que no era un altre que el ja citat de 1834.

El primer Reglament datava del 28 de març de 1817; el segon, del 7 d'octubre de 1828, i el tercer, del 3 de febrer de 1834. Tots ells establien àmplies competències per als metges de banys ja que els atribuïen un poder que propietaris i municipis consideraven excessius. Sobre aquestes atribucions es discutí àmpliament en les Corts Constituents de 1837, en el debat anteriorment comentat, i foren considerades pels seus adversaris com a pròpies del més obtús despotisme: Potser hi influí la instrucció del tribunal encarregat de jutjar les primeres oposicions i que disposà que aquells metges que no provessin «adhesión a los soberanos derechos de Su Majestad», o que s'haguessin manifestat

«con alguna nota pública como afectos a la Constitución o el haber sido milicianos locales u otra, podían retirar su firma, porque no serian propuestos de ningún modo para las plazas de Aguas minerales vacantes ahora, aunque sus censuras facultativas fuesen las superiores, ni se les dará de ellas certificación[...]».¹⁵

El Reglament de 1868 contenia unes quantes novetats. Introduïa l'anomenada llibertat balnearia per la qual tots els facultatius estaven autoritzats a prescriure tractaments hidroteràpics i a estendre les corresponents butlletes, fins aquell mo-

¹⁵ COMENGE (1914), p.11.

DIRECCION DE LAS AGUAS MINERALES
DE
CALDAS DE MONTBUY.

PAPELETA DE CONSULTA, N.º _____

D. _____ vecino de _____
empezará a tomar las aguas el día _____
por _____ vasos y continuará por _____ días.

Tomará el baño general:

El día 1.º á _____	grados y _____	minutos.
El 2.º á _____	grados y _____	minutos.
El 3.º á _____	grados y _____	minutos.
El 4.º á _____	grados y _____	minutos.
El 5.º á _____	grados y _____	minutos.
El 6.º á _____	grados y _____	minutos.
El 7.º á _____	grados y _____	minutos.
El 8.º á _____	grados y _____	minutos.
El 9.º á _____	grados y _____	minutos.
El 10.º á _____	grados y _____	minutos.
El 11.º á _____	grados y _____	minutos.
El 12.º á _____	grados y _____	minutos.
El 13.º á _____	grados y _____	minutos.
El 14.º á _____	grados y _____	minutos.
El 15.º á _____	grados y _____	minutos.

Tomará baño local en _____
por espacio de _____ minutos los días _____
y á _____ grados.

Usará la estufa á _____ grados y por _____ minutos los días _____
se aplicará el chorro en _____
á _____ grados los días _____ por _____ minutos.

Caldas de Montbuy _____ de _____ 187 _____
El Médico-Director en Propiedad y por Oposición,
JUSTO MARÍA ZAVALA.

Artículo del reglamento:
Art. 40. Los Médicos Directores percibirán 5 pesetas de cada una de las personas que concurren al establecimiento por la consulta á que se refiere el artículo 36.
Igualmente percibirán 2 pesetas y 50 céntimos por la expedición de la papeleta á que se refiere el art. 36.
Esta papeleta vale 5 pesetas.
Pago.

Entre 1817 i 1868, cap banyista podia fer servir les aigües sense la preceptiva papeleta oficial, que dispensava el metge de banys. Aquest va ser un focus continu de conflictes entre propietaris, banyistes i metges (papeleta de banys, extreta de ZAVALA [1872]).

ment prerrogativa exclusiva dels metges de banys. Una altra reforma destacable, molt criticada pels metges directors, fou la de privar-los de la facultat d'escollir els banyadors, encara que es mantenia tota la capacitat (teòrica) de control sobre el compliment de les seves funcions. La tercera novetat fou la supressió de les dotacions —s'havia mantingut en 8.000 rals anuals de 1817 a 1851 i de 11.000 rals a partir de 1852— a canvi d'apujar els honoraris; per RO, de 8 de febrer de 1871, es restablí el sou, del qual es féu càrrec les diputacions provincials. Finalment, es declarava metges directors en propietat a tots aquells interins que haguessin exercit durant sis anys.

Encara s'havia de publicar un altre reglament, en 1874, modificat després en tot allò que no fos compatible amb la Instrucció general de Sanitat, de 12 de gener de 1904. En 1924 es crearia, mitjançant Reial decret, de 25 de febrer, l'escalafó de metges habilitats, que seria unificat, un any després, amb el de metges directors. A partir de 1928 (RD de 25 d'abril) es concedia als propietaris total llibertat per contractar el metge que volguessin, sempre que tinguessin aprovades les assignatures d'hidrologia mèdica i anàlisi química.¹⁶ Es respectaven tots els drets dels metges directors amb plaça en propietat fins a la propera jubilació.

Més endavant ens ocuparem, limitant el nostre camp d'estudi a Caldes de Montbui, de les difícils relacions dels metges directors amb els propietaris o administradors dels balnearis, i amb els banyadors, i dels problemes sorgits a causa de l'incompliment dels reglaments, els quals, segons afirmava Tomàs Lletget el 1879, «ni se cumplían, ni era probable que se hubieran cumplido jamás».

¹⁶ RODRIGUEZ SANCHEZ (1998), p.270.

En aquest clima de tensió permanent, mancats dels mecanismes necessaris per mantenir el control de l'execució dels tractaments, el paper dels metges directors minvava progressivament, s'abandonà gairebé per complet l'elaboració de les memòries, les estadístiques de les quals deixaven de tenir sentit perquè no comptaven amb les dades necessàries per falta de col·laboració amb els metges lliures i les ocultacions dels propietaris. Ni tan sols en el segon floriment de la balneoteràpia a partir de la Gran Guerra, després del període de decadència de principis de segle, els metges directors pogueren recuperar el prestigi i esplendor, assolit durant l'últim terç del segle XX.

La Gaceta de Madrid del dia 5 d'abril de 1932 incloïa un decret del ministeri de governació, firmat per Casares Quiroga, que establia «la más absoluta libertad de la asistencia médica en los Establecimientos de aguas minero-medicinales combinada con una rigurosa inspección sanitaria», que estaria a càrrec dels inspectors provincials de Sanitat. El Cuerpo de Médicos de Baños y de Aguas Minerales quedava dissolt.

3. Els metges directors del Cuerpo de Médicos de Baños a Caldes de Montbui: personatges científics i figures mèdiques

La tradició secular de Caldes en la lluita contra la malaltia, necessàriament havia de donar lloc a persones interessades en aquesta branca de les ciències. Foren molts els metges, els cirurgians i els farmacèutics nascuts a Caldes que exerciren aquí la seva carrera durant força anys. Atès el caràcter d'aquesta obra, ens ocuparem d'aquells científics que tingueren una relació més estreta amb el tractament balneari i ens detindrem especialment en aquelles figures que obtingueren gran

notorietat, més enllà de la vila termal i de la pròpia especialitat medicohidrològica. Aquesta selecció ens obliga a deixar fora de la nostra atenció personatges tan dignes de formar-ne part com, per exemple, Josep Aparici, geògraf del rei, conseller de la ciutat de Barcelona i autor d'un mapa de Catalunya o *Nueva descripción geográfica del Principado de Cataluña*, publicada a Barcelona, el 1720.

Durant el segle XVIII exerciren com a apotecaris Oleguer Vall-llosera, avantpassat de Josep Antoni Llobet, de qui ens ocuparem més endavant; també ho foren Salvador i Francesc Broquetas, mentre que un altre membre de la mateixa família, Josep, exercia de metge des de 1740. Uns altres dos personatges relacionats amb les cases de banys, Josep Garau i Romà i Josep Forns, feren funcions de metge i cirurgià, respectivament, el primer durant la tercera dècada i Forns durant quasi tota la segona meitat del segle.

El segle XIX, època, com hem vist, de màxima expansió de les cures balnearies, atragué a Caldes una multitud de metges, dels quals, només una petita part, set, foren titulats de la plaça de metge de banys. La resta eren assistents o ajudants d'aquests, interins, metges lliures o acabats de llicenciar que buscaven entre la gran afluència de banyistes experiències primigènies i primers pacients.

En el quadre que inserim a la pàgina següent figuren els noms dels metges de banys que consten en les memòries oficials, i els anys en què s'iniciaren i, en alguns casos, finalitzaren l'exercici a Caldes.

Per començar la síntesi biogràfica hem escollit l'únic personatge que no fou metge, però que estigué profundament lligat a Caldes per intensos i poderosos llaços familiars, econòmics i científics. La resta de personatges dels quals ens ocuparem, si que foren metges directors i tingueren força notorietat entre els seus col·legues.

Metges de Caldes

Ignasi Graells	de 1817 a 1856
Agustín Passoles	de 1856 a 1857 (interí) / de 1859 a 1869 (auxiliar de banys sense sou per R.O. 14-XI-1859)
Ricardo de Federico	1858 (auxiliar de banys per R.O. 22-I-1858)
Francisco Sastre	de 1860 a 1866
Cristòfol Parellada	1868
Joan Baptista Bernabeu	1869 (adjunt sense sou)
Justo M. Zavala	de 1872 a 1875
Tomàs Lletget	de 1876 a 1877
Marcel·lí Augé	1877 (metge lliure)
Camil Guinart	de 1877 a 1879
Ricardo Figuerola	1878 (metge lliure)
Martí Castells	de 1878 a 1885
Mariano Lucientes	de 1886 a 1895
Isidor Casulleras	1896 (morí sense poder-ne prendre possessió)
Gabriel Calvo	de 1857 a 1858 (interí)
José Fernández Silva	1903
Agustín Lacort	1904
Enrique Sanchís	1905
Joan Cuatrecasas	Fins a 1932

3.1 Josep Antoni Llobet i Vall-llosera

En els anys que van des de la mort de Ferran VII fins a mitjan segle es produí un fenomen que hauria d'haver tingut gran transcendència en el desenvolupament posterior de la ciència espanyola. Ens referim a la presència de la figura del científic que durant les dècades anteriors fou condemnat al silenci i a l'exili, i que aparegué en aquells moments per servir de punt de connexió entre el pensament il·lustrat i les generacions científiques de la segona meitat del segle. Aquests homes impulsaren les institucions científiques i

les relacionaren amb altres sectors de la societat, a la vegada que intentaven actualitzar la ciència amb la introducció de noves teories i mètodes de treball que s'estaven desenvolupant a Europa. Ara ens centrarem, com a paradigma d'aquesta figura, en un personatge que tingué una intensa relació amb Caldes, fins al punt que després de cent-quaranta anys de la seva mort i de la venda del balneari del qual era propietari, encara avui es recorda aquest establiment com a «antiguos baños Llobet».

Nascut a Barcelona en 1799, Josep Antoni Llobet i Vall-llosera seguí, com el seu pare i el seu avi, la carrera de procurador, al mateix temps que

La Pula de Montserrat era, com Caldes de Montbui, un dels balnearis més importants de la Península durant la segona meitat del segle XIX. Ignasi Graells va analitzar-ne les aigües, i hi exercí de metge el seu fill, Marià de la Pau, insigne naturalista (carta postal, col. particular).

realitzava estudis de cosmografia, física, química, matemàtiques, mecànica, taquígrafia i economia política. A la folgada posició econòmica de la seva família paterna, s'hi ha d'afegir el considerable patrimoni que heretà Llobet de la família materna. La seva mare, Francisca Vall-llosera i Parera morí quan Llobet només tenia tres anys, i dotze en tenia quan morí el seu pare, Josep Antoni Llobet i Ros. Del pare, n'heretà una bona posició i una, «escogida aunque no muy abundante librería», que despertaria en el jove Llobet l'amor a la ciència. La seva mare pertanyia als Vall-llosera de Caldes, una antiga família de notaris, entre els quals havien pres notorietat Bonaventura, advocat del duc de Medinaceli, i Joaquim, un altre advocat, de qui havia d'heretar Llobet la major part del seu patrimoni.

Participà des de molt jove de la vida cultural i política de Barcelona. Als divuit anys era membre de la Sociedad Filosófica, fundada en 1815 i que agrupava els joves inquietos, pocs dels quals sobrepassava els vint-i-dos anys d'edat. S'hi cultivava la literatura, s'hi feien discursos morals i polítics i

s'hi llegien memòries filosòfiques, en un ambient crític i liberal. Aquest compromís amb la política liberal i la seva intensa activitat durant el Trienni l'obligà a exiliar-se amb el retorn de l'absolutisme: passà un any a París i s'establí després a Marsella, on mantingué una generosa relació amb nombrosos exiliats que no gaudien d'una posició folgada com ell. Tornà a Barcelona per l'abril de 1832, proveït, entre d'altres coses, d'una important col·lecció de llibres sobre temes del seu interès.

Durant la seva estada a França, a més de familiaritzar-se amb les llengües francesa i italiana, es dedicà als estudis de geologia i minerologia, i no desaprofità l'oportunitat de conèixer i discutir les més noves teories en el camp de les ciències naturals. Després de tornar a Espanya, no solament conquistà ràpidament la simpatia dels seus col·legues, sinó que també adquirí una gran notorietat i autoritat entre els naturalistes, a causa del domini que mostrava en l'estudi de les qüestions teòriques i pràctiques de geologia, a les quals donava enfocaments més actuals. Aquesta desimboltura

en tractar tots els problemes en què considerava que tenia alguna cosa a dir, i el fet que amb una freqüència inusual ho feia per escrit, serví per retreure-li certa manca de profunditat en les seves investigacions. Creiem que aquesta acusació, recollida explícitament per Antoni Elias i de Molins en el seu *Diccionario biográfico y bibliográfico de escritores y artistas catalanes del siglo XIX (1889-1895)* no està justificada. El gran nombre de memòries llegides en les distintes institucions a què pertanyia—fou membre de l'Acadèmia de Ciències, que presidí en cinc ocasions, de la de Bones Lletres i de la Sociedad Económica de Amigos del País, entre d'altres— no sempre eren investigacions originals; amb freqüència es tractava més aviat de les opinions d'un expert sobre problemes actuals. Els seus múltiples apunts, comentaris i observacions, feliçment conservats, ens permeten conèixer els seus punts de vista sobre temes que preocupaven a la societat del seu temps, i fins i tot els de les persones amb qui es relacionava.

És important ressaltar la importància que per a l'organització institucional de les ciències naturals i el seu entroncament amb la tradició il·lustrada, dràsticament trencada durant el regnat de Ferran VII, tingué la generació de Llobet. En realitat, en el cas de Catalunya, pot considerar-se quasi com a una veritable fundació, ja que la Il·lustració no produí grans fruits científics; ells mateixos tenien consciència de fundadors, d'iniciadors d'una tradició científica que podia donar fruits en les generacions posteriors. En la *Colección de memorias sobre la temperatura anual de Barcelona (1840-1841)* diu Agustí Yáñez i Girona, gran amic i col·laborador de Llobet:

«Recojamos datos sin cesar; multipliquemos nuestras observaciones... Nuestros sucesores, más delamados que nosotros, podrán coordinar los he-

chos, elevarse al conocimiento de las causas, y deducir consecuencias que no nos hallamos en estado apreciar. (*Boletín de la Academia de Ciencias Naturales y Artes de Barcelona. 1840, pág. 9va.*)

Llobet i els seus col·legues de l'Acadèmia de Ciències aprofitaren les poques institucions que havien sobreviscut a l'absolutisme, recobren les que sí havien estat arrabassades—Universitat de Barcelona— i establiren importants lligams entre la ciència i els sectors més dinàmics d'una societat que, en aquells moments, començava a experimentar els canvis estructurals que acompanyaven la Revolució Industrial. La tasca de l'Acadèmia de Ciències de Barcelona fou, en aquest sentit, realment gegantina, i no ha estat prou valorada i estudiada. També l'Acadèmia de Medicina, la de Bones Lletres i la Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País, així com la Junta de Comerç, feren notables esforços per elevar la ciència al paper social que havia d'exercir en aquells moments de crisi. Per una altra banda, trobem diversos personatges, com Llobet, que formen part simultàniament de diverses institucions assenyalades i de la Universitat, cosa que ens dona idea de la seva inesgotable activitat.

Mai fou prou valorat el fet que Llobet inaugurés estudis de geologia i minerologia al nostre país amb la creació d'una càtedra en l'Acadèmia de Ciències, que ocupà entre 1835 i 1846. Féu els primers exàmens públics en 1838, i escrigué i publicà en 1842 un *Curso de mineralogía* en dos volums, i els *Elementos de geología*. No menys destacable fou la direcció de la comissió per rescatar les biblioteques dels convents exclaustrats; va arribar a catalogar a prop de cent cinquanta mil volums.

La relació de Llobet amb Caldes s'intensificà quan tornà de l'exili, època en què portà a terme els estudis que donarien lloc a l'*Ensayo de una descripción geognóstica del Vallés*, presentat en

l'Acadèmia de Ciències l'abril de 1833 i que li obriria les portes d'aquesta institució. Durant els anys següents s'interessà per les aigües minerals i estudià amb preferència les de La Puda de Montserrat i les de Caldes.

En aquesta època, en la qual es realitzaren importants innovacions en el balneari que es diria com ell, féu conèixer a l'Acadèmia alguns d'aquests estudis. Es conserven en el seu arxiu els següents manuscrits: *Memoria acerca de los establecimientos de aguas minerales de la provincia de Barcelona en general y en particular del de Caldas de Montbuy*, remesa al Ministerio de la Gobernación de la Península (27 de gener de 1837); *Idea de los baños termales de Caldas de Montbuy* (5 de gener de 1838); *Informe dado a la Excm. Diputación Provincial, sobre los Directores de aguas minerales* (febrer de 1838); *Descripción de Esparraguera y La Puda de Montserrat* (sense data). Empès per una curiositat universal s'ocupà d'assumptes relacionats amb Caldes, com queda reflectit en dues memòries escrites: *Observaciones acerca de la aurora polar de la noche del 18 de noviembre de 1848, hechas en Caldas de Montbuy* (23 de novembre de 1848), i *Inscripción romana recién hallada en las inmediaciones de Caldas de Montbui* (25 de gener de 1840).

El seu prestigi com a geòleg el portà a recórrer tota la costa mediterrània de la Península, de Castelló de la Plana a Granada i les Illes Balears, cridat per les més importants companyies mines o pels municipis que buscaven nous brolladors per renovar el proveïment d'aigües. Amb aquest motiu emprengué un viatge a Alacant, quan tenia seixanta-dos anys; allí emmalaltí greument i morí, dos mesos més tard, a Barcelona el 16 de gener de 1862.

En el seu discurs necrològic llegit davant l'Acadèmia de Bones Lletres, es lamentava Antoni de Bofarull de la tristesa que aclaparava Llobet

durant els seus últims anys: mals físics i morals sembla que es conjuraven per acabar amb la seva vida tan intensament activa. En efecte, a la debilitat física, progressivament agreujada des de feia vint anys, s'hi afegien ara les dificultats econòmiques, atribuïdes al primer dels tres esposos de la seva única filla, Sofia, que l'obligaria a demanar en préstec grans sumes de diners. Després de la mort de Llobet, i davant la impossibilitat de fer front als aproximadament seixanta mil duros que devia, Agustí Prats i Bofill, veí de Sants, assumí aquest deute i a canvi «administraría y haría suyos los frutos de todos los bienes que constituían la herencia de Don José Antonio Llobet Vall-llosera», segons l'escriptura d'aquesta transacció. Entre aquests béns hi havia «una casa establecimiento de baños, llamado de Llobet», a Caldes de Montbui.

3.2. Ignasi Graells i Ferrer

Quan, en 1816 es convocà la primera oposició de metges de banys, la plaça de Caldes de Montbui tenia dos candidats. Un era el Dr. Coca, que la sol·licitava en segon lloc, després de Caldetes. Com que aquesta plaça no tenia més aspirants, la hi fou concedida. L'altre era un metge calderí, el Dr. Domènec Alrich, propietari, a més, d'un establiment de banys. Com que emmalaltí, sol·licità—el 15 de març de 1817— de ser examinat a Barcelona i que, en cas d'aprovar, li fos concedida la plaça de Caldes perquè «a más de ser natural de la referida villa de Caldes, ha exercido en ella su Facultad de Medicina, por espacio de cuatro años, con aplauso general de sus vecinos y concurrentes». Aquesta sol·licitud fou denegada per la Junta Suprema i la plaça de metge de Caldes assignada a un altre metge català present a

les oposicions, el Dr. Ignasi Graells, que no l'havia sol·licitada —havia sol·licitat, per aquest ordre, Trillo, El Molar, Arnedillo i Ledesma.

Nascut a Balaguer (26 de gener de 1775), realitzà estudis primaris al seu poble natal i passà després a Lleida, Cervera, Osca, València i Madrid. Lluís Comenge, en la seva obra *La medicina en el siglo XIX*, qualificà Graells com a «espejo de escolares trashumantes». Aquests estudiants que canviaven freqüentment d'universitat desperaven una gran desconfiança en les autoritats, que temien els aldarulls que sovint produïen. També Graells fou víctima dels recels dels guardians de l'ordre quan tornant amb els seus companys de València, on havia acabat un curs, decidiren fer nit a Tortosa. A l'alcalde d'aquesta ciutat no li degueren agradar excessivament les mostres d'alegria dels estudiants pel començament de les vacances i gratuïtament els allotjà a la presó durant aquella nit i els féu fora de la ciutat al dia següent, a fi d'assegurar la tranquil·litat de veïns i veïnes.

A Madrid, en el Real Estudio de Medicina, cursà dos anys de clínica, química i botànica, i es llicencià en Medicina el 29 d'abril de 1800; justament disset anys després, un altre 29 d'abril, obtingué, en la primera oposició per a metges directors de banys, la plaça de Caldes. Malgrat no haver-la sol·licitat, li agradà tant que l'ocupà fins a la mort, el 6 de juny de 1856.

Durant els anys d'estudiant a València féu amistat amb el gran botànic aragonès Mariano de La Gasca, una amistat que duraria fins a la seva mort, a Barcelona, en 1836.

El seu primer destí com a metge fou Torrelavega (Cantàbria), població de la qual fou metge titular, després passà a Sòria i, durant la guerra de la Independència, a tres pobles de La Rioja —Pedroso, Tricio i Bañares—, on es casà i on hauria de néixer el seu fill, també metge i emi-

Prestigiós geòleg, propagador dels estudis mineralògics i incansable animador de la vida científica barcelonina, Josep A. Llobet i Vall-llosera era el propietari del balneari que, encara, avui en dia, manté viu el record del seu nom (RACAB).

nent naturalista, Marià de la Pau.

Quan era titular a Pedroso, fou requerit pel guerriller Francisco Javier Mina perquè, amb altres dos metges de la província, organitzés l'Hospital Militar instal·lat per aquell temps al santuari de Nuestra Señora del Patrocinio, a Pedroso. Acabada la guerra, exercí a Madrid, on ocupava la plaça de metge a Carabanchel Sud fins al seu trasllat a Caldes de Montbui.

Durant els vint primers anys dels quaranta que estigué a Caldes desenvolupà una activitat constant i fèrtil. En 1821 combaté amb èxit, comissionat per la Junta Superior de Sanidad de Catalunya, els focus de febre groga detectats en Sant Feliu de Codines i Caldes. El mateix hagué de fer el 1834, en els pitjors moments de l'epidèmia de còlera a Barcelona; amb aquesta finalitat publicà en el Diario de Barcelona (29-XI-1834)

una instrucció per a l'aplicació dels banys calents entre els afectats. En 1823 féu la primera anàlisi de les aigües de Caldes, que aniria repetint i completant els tres anys següents i que confirmaria amb uns altres realitzats en 1840, quan portà a la impremta *Resumen de las aguas minerales de Caldas de Montbuy*.

Tenim constància, a través de Marrínez Reguera, de la realització per Graells d'altres anàlisis posteriors: *Observaciones sobre las fuentes de Caldas de Montbuy, y propiedades físicas de las aguas* (1828); *Ensayos prácticos en las aguas de Caldas de Montbuy con varios reactivos* (1829); *Análisis directa de las aguas de Caldas de Montbuy* (1830), tots ells no localitzables en l'actualitat, però citats i utilitzats fins a finals de segle per analistes posteriors. Com a mostra d'això, cal destacar la recensió que, en la *Revista de Ciencias Médicas de Cataluña* (1877, pp. 216-217), es feia d'una conferència llegida per Lletget a l'Acadèmia de Ciències Mèdiques, el 20 d'abril de 1877:

«Con respecto al análisis de las aguas manifiesto con sentimiento que no podía presentar datos fijos acerca de la composición química de ellas, puesto que databa del año 1823 el último estudio analítico practicado, y que desde entonces la química había hecho tan grandes progresos que probablemente hoy pondría de manifiesto que el análisis del Dr. Graells adolece de algún defecto. De todos modos, añadí, es muy de alabar el trabajo del Dr. Graells».

Els treballs analítics del Dr. Graells foren també elogiats a França, on els donaren a conèixer els doctors Helbecque i Borde, cirurgià i farmacèutic major, respectivament, de l'exèrcit francès. Explica Graells, en la seva memòria de 1845, que quan aquest exèrcit de guarnició era a Barcelona, «fueron muchos oficiales y soldados de esta división a hacer uso de las mismas [les

aigües de Caldes] bajo la dirección y cuidado de sus respectivos facultativos». Entre aquests, s'hi trobaven els dos doctors citats que, en 1825, publicaren en el *Journal Universel des Sciences Médicales*, unes *Observations chimiques et médicales sur les eaux thermales de Caldas de Montbuy, en Catalogne*. Un segon treball fou publicat pel Dr. E. L. Jourdain en el *Journal de Médecine Pratique* (1830) en què s'insertava, amb alguns errors assenyalats pel mateix Graells, l'anàlisi que havia realitzat en 1823. En ambdues ocasions es parlava elogiosament de Graells.

En les actes de l'Acadèmia de Medicina (15 de setembre de 1836) es diu que entre 1826 i 1834 el Dr. Graells envià a aquesta institució nou memòries que «deben ciertamente calificarse de muy buenas y bien escritas, dando una noticia extensa, circunstanciada y clara de todo lo que conviene al establecimiento de Caldas». Sobre el caràcter d'aquestes memòries es diu:

«Contiene un análisis químico de sus aguas minerales, hecho con el mayor tino y cuidado; la topografía de dicha villa y del territorio del Vallés en que ella está comprendida; muchas observaciones interesantes de enfermos que tomaron aquellos termaleas especialmente y con extensa erudición y crítica médica la observación de un caso notable y singular (...) y finalmente contiene lo que principalmente convenia saber sobre las cualidades físicas y virtudes de las citadas aguas [...]».

Només una d'aquestes memòries hem pogut trobar en l'arxiu de l'Acadèmia: *Historia de una enfermedad rara observada en los baños de Caldas de Montbuy* (1830). Quelcom semblant succeeix amb les vint-i-dues que Leopoldo Martínez Reguera cita, que pogué estudiar entre molts d'altres papers que Marià de la Pau conservava del seu pare, ja que no n'ha quedat cap en el llegat

Graells del Museo Nacional de Ciencias Naturales. Eren textos sobre temes molt diversos —geològics, botànics, terapèutics—, referits sempre a les aigües de Caldes o a les de La Puda de Montserrat, del qual fou metge titular el seu fill Marià de la Pau.

La seva col·laboració amb les institucions científiques fou, de totes maneres, una constant en la seva carrera. Ja hem fet referència a les memòries presentades en l'Acadèmia de Medicina de Barcelona, de la qual, com de les de Madrid i Múrcia, i de la de Ciències de Barcelona, era membre. En aquesta última presentà en 1827 un 'termòmetre hidrostàtic' inventat per ell, molt utilitzat fins a final de segle en els establiments termals. També la Junta de Comerç de Catalunya reconegué la seva vàlua, i el nomenaren catedràtic de química a la Llotja per substituir Francesc Carbonell quan quedà cec a causa d'un desgraciat accident de laboratori. No pogué acceptar el càrrec perquè hagués hagut de renunciar a la direcció dels banys de Caldes.

El que avui podem saber sobre el pensament científic d'Ignasi Graells, s'ha extret de la memòria presentada a la Junta Superior de Sanidad en 1845 —en la qual inclou l'anàlisi de les aigües— i d'algunes cartes al seu fill Marià, conservades en el llegat d'aquest últim en el Museo Nacional de Ciencias Naturales. I el que hi veiem en primer lloc és l'enorme diversitat d'interessos científics, l'ordre i la meticulositat amb què realitzava les investigacions i la preocupació pels últims avenços de la ciència. En el primer aspecte hem d'assenyalar la desimboltura en els estudis arqueològics, d'història antiga i de geologia; el domini de la botànica, la zoologia i la química; i el gran prestigi adquirit entre els seus col·legues en cinquanta-sis anys de carrera com a metge, trentanou dels quals correspon a la seva etapa a Caldes

com a metge de banys.

Del caràcter metòdic i exhaustiu, en donen fe les anàlisis químiques citades, enaltides no solament pels col·legues espanyols, sinó que també foren proposades com a models, com hem dit, pels col·legues francesos. Col·laborà intensament en la recollida i descripció d'insectes per a les extraordinàries col·leccions que reuní el seu fill Marià de la Pau Graells, membre de l'Acadèmia de Ciències de Barcelona.

Finalment, i com a mostra del seu escàs dogmatisme científic, cal destacar la preocupació per concepcions no assumides encara per la ciència acadèmica, com evidencia *Memoria y noticias del magnetismo y de sus efectos portentosos sobre la economía animal* (1816), o les consideracions sobre components orgànics de l'aigua mineral, no detectables mitjançant l'anàlisi química.

Ignasi Graells morí a Caldes, el 6 de juny de 1856, i fou enterrat a l'antic cementiri, al costat de l'església parroquial. En 1895 les restes foren traslladades al cementiri nou i la corporació municipal costejà una làpida en què es recorda la seva condició de primer metge director de banys i aigües de Caldes de Montbui.

3.3. Tomàs Lletget i Caylà

Després de la mort d'Ignasi Graells, ocupà la plaça de metge director de Caldes el Dr. Francisco Sastre y Domínguez, gallec de Tui, que havia estat un estudiant brillant i comprava en aquella època amb experiència balnearia per haver exercit interinament a Solán de Cabras i en propietat, a Segura de Aragón. Era un home tranquil, treballador i exaltar partidari de l'acció electromagnètica de les aigües minerals i apòstol de les seves virtuts terapèutiques. Durant els deu anys que romangué a

Caldes elaborà diverses memòries, d'algunes de les quals publicà un compendi en 1862.

Després de marxar Francisco Sastre a Graena, ocupà la plaça Justo Maria Zavala, que era director de Cestona fins que, a causa de la guerra carlina, es tancaren aquells banys. Evità enfrontar-se amb propietaris i banyadors, transigint amb les seves exigències, com veurem més endavant en analitzar les relacions entre científics i empresaris. Tot i que aquest fet era atribuït per uns quants a la seva debilitat de caràcter, hi intervingueren les seves idees a favor de la llibertat balnearia, contràries a l'opinió general del Cuerpo, i que haurien de costar-li la separació, sense sou ni jubilació. Els últims anys de la seva vida estigueren carregats de dificultats econòmiques, que el relegaren pràcticament a la misèria.

No tindrien tanta sort els propietaris i els banyadors amb el successor de Zavala, el Dr. Lletget. Era un home de fort caràcter, brillant, coherent amb les seves idees, de gran seriositat professional. Afiliat al republicanisme, encara que no participava molt activament en la política, gaudia de l'amistat, el respecte i l'admiració de personatges com Pi i Margall, Salmerón, Castelar o Pere Mata. Quan arribà a Caldes, en 1874, havia desenvolupat una gran tasca en el camp professional —era metge director en propietat des de 1851, i havia passat per Tiermas i Fitero Viejo— i gaudia d'un considerable prestigi entre els col·legues de professió.

Tomàs Lletget i Caylà nasqué a Reus el 9 de juliol de 1825. Allà hi estudià els dos cursos de llatí, retòrica i matemàtiques; anà després al Col·legi Tridentí de Tarragona, on estudià dos cursos de filosofia, obtingué el títol de batxiller en filosofia a Barcelona, després d'haver fet un curs de botànica a la Llotja.

Posteriorment estudià set anys de medicina en

la Universitat de Barcelona i es llicencià en 1847 amb una memòria titulada *Las esrófulas*, que llegí el 30 de juny. Només ens ha arribat el manuscrit inclòs en el propi expedient consultat a l'arxiu de la Universitat i del qual hem extret aquestes dades. El vuitè curs el realitzà a Madrid (1847-1848) amb una qualificació d'excel·lent.

Conclousos, doncs, els estudis, durant els mesos de juny i juliol realitzà oposicions per a metges dels hospitals generals de Madrid per a Sanitat Militar i ingressà en aquest cos com a segon ajudant metge.

En les oposicions per a metges directors de banys celebrades en 1850 quedà qualificat com a segon de la terna proposada pels banys de Tiermas. No obstant això, li fou adjudicada la plaça per R.O. de 31 de gener de 1851, en perjudici del Dr. Vicente L. Ferrer, qualificat en primer lloc. En aquell mateix any, obtingué la llicència absoluta com a metge militar. En 1857 se li concedí el trasllat a Fitero Viejo, on romangué disset anys. I en 1874 ocupà la plaça que Zavala havia deixat vacant a Caldes de Montbui.

Els metges directors que l'havien precedit havien arribat a acords —més o menys equilibrats, segons els suports que el metge sabés guanyar-se dels propietaris dels establiments: des de la claudicació de Zavala fins a l'avinença duradora de Graells i la coexistència pacífica de Sastre— amb els propietaris dels establiments. Malgrat això, tots deixaren constància de les deficiències en el servei balneoteràpic, en repetits escrits dirigits a les autoritats sanitàries. A partir de l'any 1874 tot canvià, primer amb Lletget, després amb Castells i més tard, apaivagats els ànims, amb Lucientes.

L'enfrontament aparegué després de les primeres inspeccions de Lletget en els balnearis, i el seu entestament que es complissin totes les instruc-

cions reglamentàries fou segurament tan fort, que fins i tot el metge fou amenaçat de mort. Marià de Sans, propietari del balneari Rius, atribuïa al seu rival Pere Màrtir Garau la responsabilitat d'aquestes coaccions; en una instància dirigida al ministre de Governació, inclosa en l'expedient d'un plet pel repartiment d'aigües (29-III-1878), deia Sans que Garau «procuró que el feroz cabecilla Savalls destruyese al Médico Director de aquellos años y le obligase a abandonarlos bajo pena, en caso de contravención, de ser pasado por las armas».

Sense arribar a concretar tan clarament aquesta acusació, també els Drs. Luis Góngora i Rafael Rodríguez Méndez, en l'informe corresponent a la inspecció ordenada pel governador civil en 1879, confirmen que Lletget fou amenaçat de mort pels carlins i pogué salvar-se en advertir el governador que l'alcalde tindria la mateixa sort que el metge.

Tres anys estigué Lletget a Caldes. Si no aconseguí que s'apliqués el Reglament estrictament, sí que proposà les reformes necessàries pel bon funcionament dels banys, algunes de les quals foren ateses, com es reflecteix en les memòries corresponents, i denuncià els incompliments que podia afectar als drets dels banyistes.

En 1877 es traslladà a Carratraca, on estigué set anys, després n'estigué tres a Pantriosa i dos en Archena, on morí mentre complia servei, al començament de la temporada de 1889.

Els treballs de Lletget sobrepassaren l'àmbit de la hidrologia mèdica i fins i tot de la medicina general. En els seus escrits científics —sobre hidrologia, geologia, física, filosofia—, en les seves col·laboracions periodístiques —a *El Observador*, *La Independencia Médica*, *El Mosquito* o *La Rebelión de los Pueblos*— però sobretot en la seva activitat institucional, manifestà sempre l'amplitud i varietat de les seves preocupacions i la

coherència de les seves conviccions filosòfiques, polítiques i socials.

Pel que fa a l'activitat institucional, no hem d'oblidar que fou membre de dues acadèmies mèdiques de Barcelona —la Real Academia de Medicina y Cirugía i l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya, de la qual fou president—, de les Societats Econòmiques d'Amics del País aragonesa i barcelonesa; del Centre de Lectura de Reus, que presidí en diverses ocasions; i de l'Ateneu Lliure de Barcelona, que també presidí, format amb els socis de l'Ateneu Barcelonès que no volgueren acceptar la censura d'una directiva molt conservadora sobre la difusió dels nous corrents científics. Tingué una destaca-

Republicà i liberal, Tomàs Lletget, va lluitar sense treva contra tot allò que s'oposava al desenvolupament de les modernes teories científiques. Durant la seva estada a Caldes fou amenaçat de mort per la guerrilla carlista (RAMCB).

da participació en el Primer Congrés Catalanista, celebrat a Barcelona en 1879.

3.4. Martí Castells i Melcior

Conclourem aquest sumaríssim repàs biogràfic de les figures científiques que considerem més excel·lents amb un altre metge, arribat, com Graells, de les terres de Ponent. Es tracta de Martí Castells, membre d'una dinastia mèdica: a més de ser fill i nét, fou també pare i avi de metges. En efecte, el seu pare i avi patern, de nom Pere, exerciren a Lleida. El seu fill Camil fou el seu ajudant a Caldes en la temporada de 1878 i metge director en propietat a Caldes d'Estrac i Titus (1892). Els altres tres fills, Frederic, Rossend i Martina foren igualment metges; la filla fou la tercera dona que aconseguí el títol a Espanya. A més, un fill de Camil, Miquel, continuà la tradició familiar.

Nascut a Almenar en 1813, estudià a Balaguer, Cervera i Barcelona, on es llicencià en Medicina en 1840 i obtingué el títol de doctor en 1848. En 1839 ingressà en el Cuerpo de Sanidad Militar i ocupà diversos càrrecs en l'Hospital Militar en la presó de Lleida. En 1851 aconseguí la direcció interina de Caldes de Boí, on romangué fins que en 1858 fou traslladat a l'Espluga de Francolí. Les seves idees liberals no causaren bona impressió en aquelles terres, per «el carácter faccioso de la población», com diria Leopoldo Martínez Reguera, i hagué de marxar de nou a Caldes de Boí per evitar mals majors. Aquests «facciosos» no havien oblidat la col·laboració de Castells, mobilitzat com a capità de la milícia, tres anys abans per combatre les partides carlines de Borges i Tristany.

En 1886 es traslladà a Galícia i ocupà la direcció de Caldelas de Tui durant cinc anys. No ac-

Una filla de Martí Castells, Martina, fou la tercera dona que, a Espanya, va acabar els estudis de medicina. Morí el 1884, quan el seu pare exercia a Caldes (RAMCB).

ceptà de bon grat tan llarga permanència, ja que en la instància que cursà (14-XI-1870) i en la qual sol·licitava la direcció de Caldes de Montbui, deia:

«Después de tres años de servir en el ejército y de abandonar una distinguida posición social por su concepto facultativo ingresó en el ramo de aguas minerales creyendo ver en ellas un porvenir más halagüeño, pero aguardando uno y otro año la mejora de su posición, han transcurrido cerca de veinte sin salir de una precaria expectativa»

Havia d'esperar encara set anys per aconseguir el seu desig, ja que en 1872 fou traslladat a Carballo, on passà cinc anys més. Però, per fi, el 15 de desembre de 1877 aconseguí la direcció

mèdica de Caldes.

El seu treball a Caldes fou una continuació de l'iniciat per Lletget. Intentà per tots els mitjans fer complir les disposicions reglamentàries, tant respecte al compliment de les funcions que cada un tenia assignades, combatent l'intrusisme i els curanderos, com en relació als mitjans terapèutics amb els quals comptaven els establiments. Aquesta manera de pensar l'enfrontà ràpidament amb els propietaris, els banyadors i metges lliures que actuaven sense complir les lleis, i fins i tot amb els banyistes, que s'acomadaven bé a prescindir de les paperetes per a l'ús de les aigües, sempre aconsellats per banyadors i propietaris. Aquest conflicte, que analitzarem en un altre apartat d'aquest mateix capítol, tindria certa resonància fora de Caldes, ja que féu que el governador civil encarregués una inspecció extraordinària a una comissió de metges.

Vuit anys estigué a Caldes. Vuit anys de lluita contínua, de conflictes amb els propietaris i banyadors, especialment, però també amb la corporació municipal i amb alguns industrials i ramaders que no respectaven les normes de la policia urbana i la higiene pública. Cal destacar que en aquesta polèmica sempre comptà amb el suport de les autoritats sanitàries, de gairebé tots els seus col·legues i del governador civil. De tots aquests problemes donà compte, a més d'en cada una de les memòries anuals, en una que sortí a la llum pública, a Barcelona, el 1883.

Durant els anys que visqué a Lleida, a més de les activitats que féu com a metge militar i milicià, intervingué en política com a alcalde constitucional de la capital del Segre (1854-1855) i diputat provincial.

Després de passar dos anys com a metge director a Trillo, morí a Barcelona el 20 d'abril de 1887.